

TIDSKRIFT FÖR POLITISK FILOSOFI
NR 2 2009 | ÅRGÅNG 13

Bokförlaget THALES

Fursten av Niccoló Machiavelli, Uppläsare: Mikael Persbrandt, Översättning: Karin Hybinette (1958), Stockholm: StorySide, 2008

Niccoló Machiavelli: *Fursten* («Ledarskapsutgåva»), Översättning: Marco Morner, Stockholm: Natur & Kultur, 2009

Furstens nya kläder

PÅ MYCKET KORT tid har Machiavellis *Fursten* dykt upp i två nya skepnader inför en svensk publik: en ljudbok med ingen mindre än skådespelaren Mikael Persbrandt som högläsare och en nyöversättning med tillhörande introduktion till texten, något som saknades i den förra översättningen från 1958. Båda två är utgivna av samma koncern, på moderbolaget Natur & Kultur respektive dotterbolaget StorySide. Man kan kanske förvånas över att man i ljudboken använder sig av den äldre översättningen, men faktum är att den har ett mer njutbart flyt i texten – även om det möjligen kan finnas innehållsliga företräden hos den nyare. De båda utgåvorna kan också, på olika sätt, sägas utgöra en del i en generell tendens att försöka öka Machiavellis samtidsrelevans.

Form

PÅ BAKSIDAN AV ljudbokens konvolut förklarar förlaget: »Inläst av Mikael Persbrandt blir *Fursten* en ny upplevelse, modern och spännande. Rösten ger texten ett nytt djup och öppnar för nya tolkningar.» Att upplevelsen blir ny kan inte förnekas, frågan är vad som egentligen tillförs. Vilka är de nya tolkningarna? Intrycket av Machiavelli som den politiska teorins *bad guy* förstärks möjligtvis av att verket framförs av den svenska teaterns och filmens dito. Men denna tolkning av *Fursten* blir varken ny eller övermåttan intressant. Det finns också en uppenbar risk för en alltför stereotypiserad tolkning. Ljudboksformatet ökar säkerligen tillgängligheten till verket: någon form av breddad rekrytering där man kan nå tidigare förbisedda målgrupper.

Ett visst mått av fiktion inträder oundvikligen i detta medium. En handbok i praktisk och teoretisk furstekunskap transformeras

i viss mån till ett drama. Här skulle man kunna tänka sig att utgivaren ville lyfta fram den klassiska ironiska tolkningen av *Fursten* genom att låta uppläsaren föra fram texten på ett sätt som bjuder in till en sådan tolkning. Det finns dock inget i framförandet som tyder på detta.

Draget åt det småvulgära och föraktfulla hos Machiavelli framträder mer plågsamt tydligt när boken läses högt. När man hör någon uttala, snarare än när man läser, passager som »Det finns intet annat i världen än pöbel; det fåtal som inte tillhör pöbeln kan endast göra sig gällande när den stora massan inte har någon att falla tillbaka på» (2009: 98), blir intrycket onekligen ett annat. Kanske beror det på att vi ofrivilligt respekterar det skrivna ordet mer än det talade.

Morners nyöversättning finns i två utgåvor: den vanliga och en som förlaget kallar »ledarskapsutgåva». Den senare har givits ett fullkomligt osannolikt omslag. En gråhårig kostymklädd politiker/VD-typ tittar överlägset ut på läsaren, en illgrön tabloidstjärna med texten »26 klassiska råd» flankerar honom och undertiteln »Möjligheterna, Makten & Moralen» har självsvåldigt lagts till originallets. På baksidan låter man en krönikör från *Dagens Industri* hävda att »Utan tvekan är *Fursten* en av de viktigaste ledarskapsböckerna genom tiderna; den formade föreställningar om ledarskap redan på 1500-talet – och den fortsätter att göra det än idag. [...] Igenkänningsfaktorn är hög, för framför allt handlar *Fursten* om hur man kan förstå olika strategiska maktspel – i politiken och näringslivet såväl som på kontoret och i vardagslivet.» *Fursten* turneras alltså som någon form av managementlitteratur och man ansluter sig därmed till en modern tendens: att framhäva fursteråden som högrelevanta i vår samtida affärsvärld. I USA har det sedan länge funnits en marknad för managementböcker som på olika sätt exploaterar Machiavellis tänkande. Den samtida relevansen av *Fursten* i välordnade moderna demokratiska samhällen existerar förvisso, men är både mycket mer indirekt och mycket mindre omfattande än vad många i detta geschäft vill låta påskina.¹

Som redan antytts flyter texten med en större lätthet i den äldre översättningen. Jag är inte skickad att bedöma respektive texts när-

het till originalet men de skiljer sig onekligen mycket från varandra: »Människorna måste antingen omhuldas eller utrotas...» i den äldre översättningen blir till »...antingen ska behandlas väl eller oskadliggöras...» i den nya. »Men för att vår fria vilja inte alldeles skall utsläckas anser jag, att det visserligen kan vara sant att ödet till hälften bestämmer våra handlingar, [...]» blir till »[m]en så länge vi har kvar vår fria vilja kan man anta att ödet avgör runt hälften av våra gärningar.» I den gamla översättningen bestäms alltså våra handlingar av en samverkan mellan ödet och den fria viljan. I den nya översättningen låter det som om Machiavelli ansåg att varannan handling bestäms av ödet och varannan av vår fria vilja. Efter som fru Fortuna till råga på allt är en kvinna, blir det alltså en bisarr handlingsteoretisk version av varannan damernas. En definitiv fördel med den nya översättningen är dock att den utrustats med ett förklarande och förtydligande notsystem, något som helt saknades i den gamla översättningen.

Båda formaten gör att Machiavellis konturer riskerar att förlora sin skärpa. Ljudboken blir alltför samtida när uppläsaren är så välkänd. I det egna läsandet framträder en bild av *författaren* som talar till en från en svunnen och olik tid. Lyssnandet frammanar snarare bilden av uttolkaren som stundtals är svår att ignorera. Nyöversättningens inramning och trenden att överdriva *Furstens* relevans för samtiden riskerar att påverka läsarens tolkningshorisont åt det historielösa på ett sätt som kan påverka förståelsen av det faktiska tankegodset negativt.

Substans

FURSTEN TÄVLAR KNAPPAST om titeln som den rimligaste idén om hur en stat bör styras eller hur makt bör fördelas mellan människor. Vad är det som förespråkas i *Fursten*? Det är uppenbart att boken består av olika råd som rör frågan om hur man blir och förblir furste. Den rimligaste tolkningen, i den mån *Fursten* verkligen normerar och inte bara beskriver, är den i termer av hypotetiska imperativ – om du, kosta vad det kosta vill, önskar bli och sedan fortsätta vara furste så länge som möjligt bör du göra si och så. Se-

dan är det ju en annan sak – eftersom ingen bör vara en furste som gör allt för att ta och behålla makten – att boken har en försvinnande liten egentlig målgrupp, kanske särskilt i vår egen samtid.

Fursten är vidare full av spekulationer om vilka följder vissa handlingar, karaktärsdrag och beslut sannolikt kommer att få. Bevisföringen är många gånger minst sagt medioker. Ofta stöds en generell princip med ett enda fall där principen tycks bekräftad. Eftersom många handlingsföreskrifter är sådana att människors väl och ve, inklusive deras liv och död, direkt eller indirekt påverkas av om fursten följer dem eller inte, kan man tycka att man borde ställa starkare krav på evidensen. Boken är en uppsättning sluga råd, ofta klenk underbyggda, till någon vars strävanden vi bör sätta stopp för. Det finns emellertid också mer tidlösa teman som berörs av Machiavelli.

En frågeställning som levt genom hela moralfilosofins historia är i vilken utsträckning egennytta och moral står i opposition till varandra. Vissa förnekar i princip motsättningen, andra accepterar den, ytterligare vissa försöker desperat upplösa den och andra försöker medla i konflikten. Bland dem som förnekat den finns Sokrates som verkade mena att det goda för individen alltid sammanfaller med det moraliskt goda, till synes även om det moraliskt riktiga innebär individens egen undergång. För Sidgwick låg oppositionen i öppen och bråddjup dager och han avfärdade nog möjligheten att någonsin lyckas överbrygga den. Andra har försökt med konststycket att medla och förena de oppositionella genom att hävda att det inte finns någon *egentlig* motsättning. Kant var tydligt oroad över den synbara konflikten och fick ta till tron på ett liv efter detta för att säkerställa dygdens belöning. Andra, som Hobbes och i modern tid David Gauthier, menar att det är upp till oss att konstruera en moral som minimerar motsättningarna och inte låter tvedräkten komma i öppen dager.

Var placerar sig *Fursten* i denna fråga? I den mån som moraliska krav och plikter omnämns verkar Machiavelli oftast åsyfta vad människor i allmänhet *ansåg* vara moraliska krav och plikter. Det är tveksamt om *Fursten* innehåller ett enda moraliskt kategoriskt »bör».

Fursten framstår som något av en realpolitisk bibel där grundinställningen verkar vara att allt är tillåtet för fursten så länge han faktiskt uppnår sina mål; ett ganska tydligt uttryck för idén om *might is right*. Idealfursten är en kraftfull, orädd och ultrapragmatisk taktiker som sätter sin egen strävan efter rikedom och ära i främsta rummet. Moraliska överväganden, såsom genuin hänsyn till andras intressen, lyser med sin frånvaro. Moraliska skäl verkar på sin höjd vara något att förkläda egennyttan med och Machiavelli varnar fursten för att lägga vikt vid dem. Som kamouflage är dock moraliska överväganden mycket viktiga vilket leder till att *dubbelmoralen* är något som konsekvent lyfts fram och prisas. Dubbelmoralens krav är ibland så starka att egennyttan, självklart bara tillfälligt, måste stå tillbaka för den.

Dubbelmoral kan ta sig väldigt skilda former men inbjuder alltid till moraliserande och måste bedömas utifrån sina respektive bevekelsegrunder. En konsekvent tillämpning av konsekventialismen måste till exempel alltid hålla en dörr öppen för den teoretiska möjligheten att moralen kräver dubbelmoral av oss som utövar den. Det kan till exempel hända att vi måste säga en sak (offentligt) och göra en annan (i hemlighet). Dubbelmoralen rättfärdigas då med hänvisning till de mål som man uppnår genom att omfatta den. Richard Hares två nivåer av moraliskt tänkande kan i mångt och mycket ses som ett försök att ge flera aspekter av vad vi skulle kalla dubbelmoral ett teoretiskt rättfärdigande.

Den slags dubbelmoral som Machiavelli förespråkar i *Fursten* är svår, för att inte säga omöjlig att rättfärdiga eftersom den utmynnar i rent hyckleri. Fursten uppmanas att ge sken av altruism, när han i själva verket gynnar sina egna intressen på bekostnad av andra, att framställa sig som ärlig, när han i själva verket är raka motsatsen. Hur man framställer sig själv, och vad man lyckas få andra att tro att man är, får här en mycket mer framträdande och viktig roll än vad man är. Det är frågan om just hyckleri eftersom denna dubbelmoral inte ges någon respektabel moralisk grund. Dubbelmoralen består ju här endast i raffinerad egennyttan; ett taktiskt spel bakom välputsade moraliska kulisser.

Fursten är, helt oförställd, kittlande läsning. Att förstärka en redan schabloniserad bild av *Fursten*, genom att förespegla en alltför tydlig och direkt samtidsrelevans, riskerar bara att skymma förståelsen av verket. Några vinster, annat än försäljningsmässiga, står heller inte att finna. Liksom sagans kejsare bör *Fursten* betraktas i en så avklädd tappning som möjligt.

→

Jonas Gren

Noter

1 Se t.ex. Peter J. Galie & Christopher Bopst (2006), »Machiavelli & Modern Business: Realist Thought in Contemporary Corporate Leadership Manuals», i: *Journal of Business Ethics*, nr 65, för en översikt.